

B I B L I O T E C A
H I S P A N I C Ă
A I N S T I T U T U L U I
C E R V A N T E S

 Instituto Cervantes

 UNIVERSITATEA DIN
BUCUREȘTI
— VIRTUTE ET SAPIENTIA

*Esta obra se ha editado y publicado con la colaboración exclusiva
del Instituto Cervantes de Bucarest.*

Această lucrare a fost editată și publicată cu sprijinul financiar
al Institutului Cervantes din București.

Fernando Savater (n. 1947), unul dintre cei mai influenți și mai prolifici filozofi și intelectuali contemporani spanioli, a publicat sute de eseuri și articole pe diverse teme filozofice, politice și literare, precum și zeci de volume de filozofie, romane și piese dramatice. A fost profesor de etică și filozofie la Universitatea Autonomă din Madrid, la Universitatea din Țara Bascilor și la Universitatea Complutense din Madrid. Codirector (împreună cu Javier Pradera) al revistei de cultură, politică și gândire *Claves de la razón práctica*, a colaborat cu cotidianul național *El País* încă de la înființarea acestuia. Încadrat în generația „tinerilor filozofi” spanioli de la finalul anilor '70, Savater se remarcă printr-o prezență publică semnificativă, în virtutea unui angajament civic asumat și a unei opoziții ferme față de dictatură, naționalism și terorism. Se definește drept „filozof de companie”, ocolind programatic sistemul teoretic și pledând pentru popularizarea filozofiei. Preocupat constant de teme filozofice și civice cu impact imediat în viața cetății, precum etica, politica, educația sau religia, pe care le dezbate în eseuri și articole destinate unui public larg, a fost distins cu Premiul Anagrama (1982) pentru volumul *Invitație la etică (Invitación a la ética)*, Premiul Național pentru Eseu (1982), Premiul Saharov (2000) pentru apartenența la platforma civică *¡Basta, Ya!*, Premiul Ortega y Gasset pentru Jurnalism (2000), Premiul Planeta (2008) pentru romanul *Frăția norocului (La Hermandad de la Buena Suerte)*. Traduse în numeroase limbi, o parte dintre scrierile sale au apărut și în limba română: *Eseu despre Cioran* (1974), *Etica pentru fiul meu, Amador* (1991), *Politica pentru fiul meu* (1992), *Curajul de a educa* (1997), *Întrebările vieții* (1999), *Cine ar fi crezut? Autobiografie argumentată* (2003), *Cele zece porunci ale secolului XXI* (2004), *Marele labirint* (2005), *Cele șapte păcate capitale* (2006) și *Viața eternă* (2007).

Oana-Dana Balaș este conferențiar la Universitatea din București, unde predă lingvistică spaniolă, teoria traducerii și interpretare de conferință. A publicat în România două cărți de autor (*El esp. tal y equivalentes en rumano. Aspectos sintácticos, semánticos y pragmáticos*, Ars Docendi, București, 2017; *La interpretación de conferencias (español-rumano)*, Ars Docendi, București, 2017), traduceri literare ale operelor unor autori catalani și spanioli, clasici și contemporani, precum și articole și studii pe teme de lingvistică comparată și traductologie.

FERNANDO
SAVATER

MUZICA
LITERELOR

GHID DE LECTURĂ
CU DESĂVÂRȘIRE
PERSONAL

Traducere din spaniolă, prefață și note
de Oana-Dana Balaș

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

Fernando Savater
La musica de las letras
Copyright © 2011 Fernando Savater y Ediciones Versátil, S.L
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2024, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Savater, Fernando
Muzica literelor: ghid de lectură cu desăvârșire personal /
Fernando Savater; trad. din spaniolă, pref. și note de Oana-Dana Balaș. –
București: Humanitas, 2024
ISBN 978-973-50-8461-5
I. Balaș, Oana (trad. ; pref. ; note)
82.09

NIPO 110-24-026-0

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Colecția Biblioteca Hispanică a Institutului Cervantes este realizată de un colectiv de profesori și traducători, specialiști în limbi și literaturi hispanice de la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București (Mianda Cioba, Anca Crivăț, Oana-Dana Balaș, Mioara Angheluță, Melania Stancu și Alexandru M. Călin), sub coordonarea unui comitet științific internațional din care fac parte: Alexander Baumgarten (Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca), Emilio Blanco (Universitatea Complutense din Madrid), Cristina Castillo Martínez (Universitatea din Jaén), Santiago García Gutiérrez (Universitatea din Santiago de Compostela), Cătălina Iliescu (Universitatea din Alicante), Santiago López Martínez-Morás (Universitatea din Santiago de Compostela), Viorica Pâtea (Universitatea din Salamanca), Fernando Sánchez Miret (Universitatea din Salamanca), Joan Santanach (Universitatea din Barcelona), Juan Miguel Valero Moreno (Universitatea din Salamanca), Margarita Santos Zas (Universitatea din Santiago de Compostela), Ilinca Țăranu Ilian (Universitatea de Vest din Timișoara).

PREFAȚĂ

Savater, cititorul

Filozof, profesor, eseist și prozator, Fernando Savater (n. 1947, San Sebastián, Țara Bascilor) se numără fără îndoială printre cei mai influenți și mai prolifici filozofi și intelectuali contemporani spanioli, concepându-și scrierile cu modestie, franchețe, simplitate și convingere, sub semnul unei asumate și apreciate deschideri către un public cât mai larg. A publicat sute de eseuri și articole pe diverse teme filozofice, politice și literare, precum și zeci de lucrări de filozofie, cărora li se adaugă câteva romane și piese de teatru. Este codirector (împreună cu Javier Pradera) al revistei de cultură, politică și gândire *Claves de la razón práctica*; de asemenea, a mai colaborat cu cotidianul național *El País*, încă din 1976, de la înființare, și până la mediatizata sa concediere, chiar la începutul acestui an, după criticile dure pe care Savater le-a adus respectivului periodic în cea mai recentă carte a sa, *Carne guvernată* (*Carne gobernada*), Ed. Ariel, 2024.

Fernando Savater și-a petrecut copilăria și tinerețea sub călcâiul de fier al dictaturii franchiste (1936–1975); a urmat studii preuniversitare la colegiile marianiste Santa María din San Sebastián și Pilar din Madrid, obținând mai apoi licența în filozofie și doctoratul în același domeniu la Universitatea Complutense, cu o teză despre Emil M. Cioran. Întâlnirea cu această figură emblematică a existențialismului românesc,

cetățean al lumii prin vocație, avea să fie „o îndrăgostire de la prima pagină“¹, după cum însuși autorul mărturisește, urmată de o îndelungată și trainică prietenie, pe care Savater o rememorează în autobiografia sa cu vie afecțiune.

Implicarea sa directă în viața civică și politică va începe încă din anii studenției: în 1969 guvernul declară starea națională de urgență, iar Savater, care participase la demonstrații, este arestat și petrece o lună în închisoarea Carabanchel din Madrid, ca deținut politic. Pe fundalul socio-politic al anilor '60 și '70, caracterizat de rupturi sociale și mutații reformiste, precum și de o deschidere a Spaniei franchiste către valorile, principiile și uzanțele pieței occidentale², începe să prindă contur așa-numita generație a „tinerilor filozofi“, între care va figura și Savater, alături de Victoria Camps, Adela Cortina, Félix de Azúa, Diego Núñez, Eugenio Trías, Javier Echeverría și mulți alții. Profund marcați de represiunea regimului franchist și influențați de spiritul evenimentelor care zguduiseră Franța în mai 1968, aceștia se vor opune fățiș dictaturii lui Franco (fără să se identifice însă cu opoziția de orientare comunistă) și se vor implica susținut în promovarea democrației și în consolidarea valorilor democratice, în siajul interesului față de gândirea etică și politică ce începuse să se manifeste în filozofie cam de pe la jumătatea secolului XX³. Sunt filozofi care aveau să înnoiască stilul eseistic, prin renunțarea la rigorile

1) Fernando Savater, *Eseu despre Cioran*, Humanitas, București, 1998, p. 6. 2) José Vidal Beneyto, „Una década prodigiosa: los años '60 entre reformas y rupturas“ (discurs de acceptare a titlului de

doctor honoris causa), Universitatea din Valencia, 2006, p. 1.

3) Marta Nogueroles Joyé, „La trayectoria intelectual de Fernando Savater: el pensamiento crítico de un «joven filósofo»“, teză de doctorat, Universidad Autónoma de Madrid, Facultad de Filosofía y Letras, 2010, pp. 2 și urm.

academice excesive în favoarea unei exprimări mai simple și directe¹, opțiune ce transpare constant în textele lui Savater.

Devenit, după încheierea studiilor, profesor suplinitor la Universitatea Autonomă, Savater este îndepărtat de la catedră în 1971 din motive politice, alegând în schimb cuvântul scris drept mijloc esențial de implicare și protest. În această perioadă publică intens – începe colaborarea cu cotidianul *El País* și îi apare un prim volum de filozofie, *Nihilism și acțiune (Nihilismo y acción)* – și traduce autori precum Emil Cioran, Georges Bataille, Diderot sau Voltaire. Moartea dictatorului, care îl surprinde în Franța, va marca debutul perioadei de tranziție, învăluită în speranță și incertitudine, pe parcursul căreia Savater avea să își consolideze angajamentul civic și politic. În paralel, el va reveni la catedră, mai întâi la Universitatea din Țara Bascilor, iar mai târziu la Universitatea Complutense din Madrid.

Noua Constituție din 1978 inițiază descentralizarea Spaniei și configurarea statutului provinciilor autonome, trezind în același timp reacții adverse și chiar brutale din partea nostalgicilor franchismului și a naționaliștilor. Printre principalele amenințări teroriste la adresa noii democrații se va număra organizația separatistă bască ETA, față de care Savater s-a poziționat întotdeauna critic de-a lungul anilor. Răpirea și asasinarea tânărului consilier al Partidului Popular Miguel Ángel Blanco în 1997 va declanșa un impresionant val de revoltă și de respingere a terorismului basc. În acest punct de gravă inflexiune avea să ia naștere organizația civică *¡Basta, Ya!*, căreia i se va alătura și Savater – luare fermă de poziție, parte a unui întreg curent de „socializare

¹) Iñaki Esteban, „Entevista con Fernando Savater“, *Mercurio*, 103, 2008, p. 8.

a suferinței¹, ce nu a încetat să se manifeste până la desființarea grupării teroriste în 2011.

Atitudinea critică în fața oricărei manifestări extremiste l-a pus în primejdie, Savater fiind amenințat cu moartea și necesitând chiar protecție din partea statului. În pofida adversităților, scriitorul reflectează cu seninătate și umor: „În toate părțile există riscuri: într-un loc poți muri împușcat, în altul poți muri de plictiseală². Membru într-o serie de organizații pentru drepturile omului, cu o orientare politică inițială de stânga, Savater va migra mai târziu spre dreapta, devenind susținătorul unei cetățenii democratice radicale³.

Agnostic pasionat de lectură și de cursele de cai, Savater debutează sub mentoratul filozofului spaniol Agustín García Calvo, orientându-se ulterior către Erasmus, Spinoza, Voltaire, Nietzsche și, desigur, Cioran. Se va defini drept „filozof de companie⁴, ocolind programatic sistemul teoretic și pledând pentru popularizarea filozofiei. Situat permanent la înălțimea vitală a vremurilor sale, în sensul pe care Ortega y Gasset⁵ îl atribuie sintagmei, el va fi preocupat constant de teme filozofice și civice cu impact imediat în viața cetății, precum etica, politica, educația sau religia, pe care le dezbate în eseuri și articole destinate unui public larg.

*

¹) Sara Hidalgo García de Orellán, „Gaizka Fernández Soldevilla, *El terrorismo en España. de ETA al Daesh*“, *Historia contemporánea*, 68, 2022, pp. 321–323. ²) Mariana Sipoș, „Autobiografia unui filozof – o invitație la libertate și la fericire“, prefață la Fernando Savater, *Cine ar fi crezut? O autobiografie argumentată*, Eikon, București, 2023, p. 14. ³) Javier Ors, „Entrevista con Fernando Savater“, *La razón*, 24.01.2024. ⁴) „Un filósofo ciudadano“, *ABC Cultura*, 16.10.2008. ⁵) José Ortega y Gasset, *Revolta maselor*, tr. Coman Lupu, Humanitas, București, 2002, pp. 75 și urm.

Volumul de față ni-l dezvăluie pe Savater lungit pe divanul de cititor împătimit – căci se numără printre cei care citesc la orizontală¹ –, condiție fericită și ideală a individului, după propria-i mărturisire: „În cazul meu, a citi este plăcerea esențială. O, ce bine ar fi dacă cititul ar fi convenabil retribuit! [...] Eu aș fi astăzi mult mai bogat și cred că aș fi trăit din copilărie până acum mult mai mulțumit: probabil nu m-aș mai fi ostenit niciodată să fac altceva”². Scurt jurnal de lectură pe marginea preferințelor sale literare, așadar fatalmente subiectiv și lacunar, volumul își trădează prin titlu natura polifonică, de fugă pe trei voci fundamentale – filozofia, literatura și educația –, toate reluând într-o formă sau alta, filtrate prin prisma autorilor îndrăgiți, laitmotivul subiacent al omului dotat cu o vie conștiință etică.

Departate de a fi cea mai frumoasă sau populară față din școală³, filozofia își găsește în eseurile și recenzii cuprinse în aceste pagini o splendidă și elocventă apologie. Căci filozofia nu e doar treaba filozofului, „divin nerăbdător”⁴ și „specialist în cascadorii”⁵, ci a oricărui individ gânditor și trăitor în societate, de vreme ce ea „se ocupă de întrebările care ne privesc pe toți”⁶. Ca atare, filozofia oferă o adevărată educație întru democrație, înțeleasă ca implicare directă în viața societății și distanțare critică față de orice idei impuse fără drept de apel, ca mod de a trăi „deliberat și conștient”⁷, întemeiat – cum vedem la Erasmus, Spinoza ori Voltaire – pe rațiune și bucurie de a înțelege, pe toleranță bine cumpănită și libertate de conștiință. Cetățeanul astfel educat se apropie de călătorul cosmopolit al lui Claudio Magris sau de omul revoltat al vizionarului Camus, pentru care revoluția este o exigență etică, distinctă însă de violență sau teroare.

1) Savater 2023, *op. cit.*, p. 36. 2) Savater 2023, *ibid.*, p. 20.

3) *În apărarea filozofiei*. 4) *Despre Filozoful ignorant*, de Voltaire.

5) *În apărarea filozofiei*. 6) *Ibid.* 7) *Ibid.*

Filozofia mai abordează și o altă problemă esențială, anume condiția noastră de muritori; astfel, moartea și macabru devin în aceste rânduri obiectul unor grave sau șăgalnice reflecții, prilejuite de autori admirați atât de diverși precum Cicero, Montaigne, Simon Critchley, Schopenhauer, Stanley Cavell sau Edgar Allan Poe. Pe scurt, descoperim că filozofia li se poate adresa tuturor, pe toate limbile și gusturile, în afara sistemului și împotriva metodei (Paul Feyerabend), într-un stil direct și limpede (Odo Marquard), ferit de ispita de a epta cu orice preț (Canetti).

Tema filozofiei se întreșese firesc cu cea a educației, abordată frecvent de Savater în eseuri, articole de opinie sau volume (*Curajul de a educa*). Concepută în mod esențial drept aventură a înțelegerii de sine¹, iremediabilă în sensul că toți avem parte de ea, educația devine o problemă legată esențialmente de „cine predă și ce se predă“, căci școala va trebui întotdeauna „să concureze cu alte educații: a străzii, a celor necinstiți, a celor care se bucură de un succes facil sau de o strălucire prostească în media“². Pornind de la unele cazuri particulare (Olanda, Franța, Spania), autorul insistă asupra educației civice ca necesitate, o „școală pentru principii“³, care formează – valoros și vital – guvernanți și legiuitori, deprinzându-i cu toleranța, deliberarea și comunicarea argumentată, absolut esențiale în orice cultură cu adevărat democratică.

Nu lipsesc din această partitură, firește, elevul și profesorul. Deconstruind – poate în mod neașteptat pentru unii dintre noi – imaginea idealizată a elevului silitor, Savater se slujește de exemplul grăitor al unei loaze devenite profesor (autorul francez Daniel Pennac) pentru a creiona un portret mai apropiat de realitate al învățăcelului („elevul care refuză

1) *Educația liberală*. 2) *Educația iremediabilă*. 3) *Educația iremediabilă*.

să învețe, care se plictisește la ore, căruia-i fuge gândul în altă parte, care nu pricepe de ce e lipsit de timpul liber și de distracțiile lui nu reprezintă un caz imposibil, ci normal¹⁾, subliniind în egală măsură rolul decisiv al profesorului („E suficient un profesor – unul singur! – ca să ne salveze de noi înșine și ca să ne facă să-i uităm pe toți ceilalți²⁾) mai presus de orice alte artificii pedagogice („Singura dotare indispensabilă pentru școală sunt profesorii³⁾).

Literatura introduce un contrapunct în structura polifonică de ansamblu, conferind volumului o surprinzătoare și ghidușă rezonanță *pop*, căci Savater suprapune canonul literaturii universale (clasice sau contemporane) cu literatura de consum (benzile desenate, bestsellerul, romanul polițist, fantastic și de aventură, literatura științifico-fantastică și ficțiunea de groază). Ce este, oare, literatura de calitate, dacă nu aceea care cucerește generații succesive de cititori, și pe care ai vrea să o uiți ca să o poți reciti la nesfârșit ca pentru întâia oară⁴⁾? Așa cum Bob Dylan își are locul în muzică, deși nu se ridică la înălțimea lui Pavarotti, literatura de consum se poate așeza în biblioteca cititorului împătimit alături de marile nume ale culturii universale. Răsună aici subtonuri discrete, precum dorul de trecut (etern enigmaticul Tintin sau îndrăgitele almanahuri ale copilăriei, a căror apariție este așteptată cu înfrigurare) și strania nostalgie a viitorului (universul științifico-fantastic al unui Arthur C. Clarke), ori bunăoară bine-cunoscuta sa pasiune pentru sporturile hipice (romanele lui Dick Francis, fost jocheu devenit scriitor).

Într-o notă aparte, nicidecum în plan secund, se disting, melodioase și cuceritoare, exercițiile de admirație și recunoștință față de figurile tutelare precum Carlos Aladro, îndrăgitul

1) *Educația iremediabilă.* 2) *Ibid.* 3) *Educația liberală.*
4) *Tăișul prozei.*

CUPRINS

<i>Prefață. Savater, cititorul.</i>	7
<i>Notă asupra traducerii.</i>	17
Prezentare.	21
Aguirre sau amabilitatea lui Dumnezeu	23
În apărarea filozofiei	27
La naiba cu știința!	31
În slujba revoluției	35
Călăreau împreună.	39
Scrisoare către Albert Camus	45
Almanahuri	49
Antibarbari.	53
Învățând de la dușman	56
<i>Baby Business</i>	60
Nisipurile lui Marte	63
Elogiul (prudent) al bestsellerului.	66
Scurtă întâlnire.	69
Claudio Magris	73
Cucerirea nemuririi	80
<i>De profundis</i>	82
Extazul disperării	85
<i>Diminuendo</i>	88
Educație și toleranță	91

Educația iremediabilă	100
Educația liberală	106
Straniul caz al domnului Schopenhauer	109
Despre <i>Filozoful ignorant</i> , de Voltaire	113
Foiletonistul prodigios	116
Trubadurul Angliei voioase	120
Vara lui Spinoza	123
Doar Guillermo	126
Vraja adolescentină	129
Pensionarea copilului vrăjitor	132
<i>Ironia sceptică</i> a lui Odo Marquard	136
Odraslele lui Poe	140
Copoi dați uitării	144
Tentaculele modernității	148
Paz al meu	151
Intimă, politică și ironică	154
Trei vrăjitoare și un șoricel	156
Un suflet unduitor	159
Un filozof expatriat	164
O voce unică	167
Enigma Tintin	170
Pofta de aventură	173
Prietenul Montaigne	176
Tăișul prozei	180
Campion de două ori	183
Rămas-bun	189